

Снежана Попић

УДК 316.728-053.6(=163.41)(497.115)

Универзитет у Приштини са
привременим седиштем у Косовској Митровици
Филозофски факултет, Косовска Митровица

Прегледни научни рад

МЛАДИ У СРПСКИМ ЕНКЛАВАМА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ*

Сажетак: У раду је описана етничка структура становништва Косова и Метохије, као и одређени етиолошки елементи „енклаве“ као „физичког израза друштвене удаљености“ у којој данас живи изванредан број младих српске националности. Квантитативни пресек досадашњих социолошких истраживања објављених у одређеним домаћим часописима извршен је са циљем добијања недостајућих теоријских и емпиријских података који би конструисали социолошку слику младих на овом простору. У ову анализу су укључени сви бројеви одређених научних часописа објављених у периоду од 2000. до 2014. године. Увидом у заступљеност одређене теме моћи ћемо да приступимо и тумачењу њеног теоријско-методолошког значаја.

Кључне речи: млади, енклава, Косово и Метохија, социолошки радови.

Уводна реч

Млади се све више препознају као важан друштвени ресурс како садашњости тако и будућности. Почеци уобичавања друштвено-научне актуелности омладине везују се за Француску револуцију, након чега се под утицајем идејне струје уметничког и књижевног стваралаштва, карактеристичне за прелазак из XIX у XX век, изграђује „култ младежи“ као особита „негација традиционализма“ (Кулјић, 2007: 227). У теоријском смислу, концептуални оквир истраживања младих најпре је подразумевао употребу термина „генерација“, изведеног из радова Вилхелма Дилтаја и Карла Манхајма. Данас се концепт *омладина* подразумева као друштвени конструкт модерне, док је

* Рад је настао као резултат истраживања у оквиру пројекта „Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција“ бр. III 47023, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

концепт *млади* карактеристичан за друштвену конструкцију касне модерности (Томановић и др. 2012: 10).

Упоредо с интензивирањем научног интересовања за истраживање омладине, остварује се и институционални развој социологије омладине, као и других друштвено-хуманистичких дисциплина о младима. Научној и друштвеној актуелности социолошког истраживања младих допринеле су и специфичности „формативних искустава“ која су обликовала одређене „социолошке генерације“ (видети Кулјић 2009: 55–64). Досадашња социолошка истраживања омладине утицала су на развој многих теоријских приступа овом проблему. Тако аутори савремених научних студија примењују различите концептуалне оквири за проучавање младих: од концепта „генерација“, преко „адолесценције“ и „омладине“ као „прелазног доба“, до „младих“ као посебне друштвене групе¹³. Развој теорија о омладини, која је посматрана као специфичан друштвени феномен, произилази из четири основна правца: психоаналитичког, структурално-функционалистичког, културолошког и марксистичког (Марковић-Крстић 2009: 185–205). Плуралитет теоријско-методолошких оквира досадашњих истраживања омладине је условио „социолошку дихотомију структура/акција“, па се издвајају они приступи у којима се „као кључни постулира значај структурних контекста и детерминанти или индивидуалних аспирација и могућности избора и идентитета“ (Томановић и др. 2012: 26). Превазилажење такве дихотомије се препознаје кроз одређени „средњи ниво“ – „приступ социјалне биографије“ којим се објашњава „садејство структура и делања“ у процесу транзиције младих у одраслост (видети Томановић, 2010: 448; 2012: 19–29).

Младост је појам којим се означава раздобље између детињства и одраслости, а млади чине групу свих особа са старосним карактеристикама које припадају овом раздобљу. Категорија младих се формира на основу биолошког и социјалног концепта старости. Многи аутори користе *чисто статистичке појмове* (старосна група, кохорта) или *антрополошко-социолошке* (узраст, генерација) као појмове на основу којих се препознају везе између биолошких и социокултурних особина више лица (Вобић 2007: 154). Стога *старосну групу* „чине лица исте старости, а групни интервал може бити различите дужине, од једне, пет или десет година“, док *узраст* „означава старосне групе различитих интервала, које се издвајају и повезују по основу биолошких и социокултурних особина, као на пример деца, млади, средовечни, стари, старији стари“ (*ibid*). Када је реч о старосној структури становништва Србије, резултати многих истраживања показују да се она током друге половине двадесетог века кретала од стадијума демографске зрелости до стадијума дубоке демографске зрелости, са мањим изузетком оног дела стано-

¹³ Други аутори сматрају да се у социолошком проучавању омладине издвајају „три појма или приступа – млада генерација, друштвена група и прелазно доба“ (в. Марјановић 2014: 60).

вништва који је припадао Косову и Метохији.¹⁴ У свету и код нас све више се помера горња граница младости – чак до 35. године, што се одражава као испуњење друштвеног захтева за једним флексибилнијим приступом којим ће се обухватити тзв. „продужена младост“. Таквим одређењем указује се на све старосне категорије становништва чија је младост, као одређено раздобље живота, поглавито обликовано специфичном социјалном, културном, политичком и економском атмосфером одређеног времена и простора. Због тога се и млади који су се нашли пред друштвеним изазовима транзиције у Србији именују као „генерација одложеног живота.“¹⁵ Посматрајући младе као такву категорију унутар које се препознају различите „категоријске јединице“, социолог Срећко Михаиловић апстрахује десет „генерацијских стилова“ који се јављају као карактеристични одговори на захтеве за одлагањем живота који се постављају пред њу: „преживљавање (као искључиви циљ); уклапање – мимикрија; етноцентризам (и национализам); религија (као посвећеност и обузетост); предузетништво (као искључив циљ); протестна мобилизација; емиграција; 'унутрашња емиграција'; девијантност (тзв. 'ризишна понашања'); ефемерна усмерења“ (Mihailović, 2004: 23).

Млади не представљају хомогену групу, већ различите субјекте суочене са неједнаким животним шансама за креирање своје будућности. Многи од њих се налазе пред већим ризиком социјалне искључености и неједнакости, па као такви деле судбину посебно осетљивих друштвених група. У сврху побољшања положаја младих предузети су одређени стратешки кораци како на међународном¹⁶ тако и на националном¹⁷ нивоу. Имајући у виду глобалне и

¹⁴ Мирјана Божић, између осталог, истиче да је у старосној структури становништва на Косову и Метохији удео младих испод 20 година старости износио више од 50 посто све до 1981. године, али се у претпоследњој деценији двадесетог века први пут смањило. Тако је све до 1981. године на овом подручју забележено кретање ка стадијуму демографске младости односно значајно подмлађивање старосне структуре, да би се након 1991. године уочио прелазак прага демографске зрелости (Bobić 2007: 159–160).

¹⁵ То је генерација која у „формулисању животних пројеката и започињања њиховог остваривања нема могућности за потомство“ (Mihailović 2004: 23).

¹⁶ Светска банка, у свом *Приручнику за анализу ризика, рањивости и рањивих група* (Hoogveen et al. 2005), препознаје различите везе између сиромаштва и ризика, на основу којих *рањивост* дефинише као „изложеност неосигураном ризику који води ка друштвено неприхватљивом нивоу благостања“. *Рањиве групе* су групе „које без суштинске подршке могу бити у тешком и хроничном сиромаштву, немоћне да искористе евентуалне профитабилне могућности, док су истовремено са ограниченим заштитама у случају озбиљних догађаја или шокова.“ Примери таквих група су: „особе са инвалидитетом, сирочад, ХИВ-ом инфициране особе, старије особе, етничке мањине, одређене касте, интерно расељена лица, домаћинства на челу са удовицама или напуштеним женама, или на челу са децом“ (Hoogveen et al. 2005: 5). Оснаживање младих је питање којем је посвећена и *Европска стратегија за младе 2010–2018*, а на

локалне друштвене промене које су условиле предузимање одговарајућих стратешких мера, развијају се бројни истраживачки пројекти који имају за

њихов положај је указано и кроз *Европску платформу против сиромашта и социјалне искључености*, у којој се указује да је у ЕУ просечно једна од пет младих особа узраста до 25 година незапослена, док у просеку један од десеторо младих радника живи у сиромаштву (European Commission, 2010: 4). У Европској унији посебну пажњу заокупљају оне социјалне групе које карактерише тешка искључивост, нова рањивост и специфични недостаци, а то су: жене – а посебно самохране мајке и старије жене, особе са инвалидитетом, одређени хронични болесници, Роми, избеглице и интерно расељена лица, бескућници, ЛГБТ особе (*ibid*).

¹⁷ У оквиру стратешких докумената на националном нивоу обухваћене су слично одређене осетљиве друштвене групе, почев од 2003. године када је усвојена *Стратегија за смањење сиромаштва у Србији*. Овим документом је посебна стратешка пажња указана избеглим и интерно расељеним лицима, Ромима, особама са инвалидитетом, женама без редовних личних прихода, нижих квалификација и радног стажа, самохраним мајкама, женама старије животне доби, женама – жртвама насиља итд. Од важног значаја је и *Стратегија превенције и заштите од дискриминације* (2013) у којој се осетљиве друштвене групе препознају као оне које су по неколико основа у већој мери изложене дискриминацији и дискриминаторском поступку, а то су: „(1) националне мањине; (2) жене; (3) ЛГБТ особе; (4) особе са инвалидитетом; (5) старије особе; (6) деца; (7) избеглице, интерно расељена лица и друге угрожене мигрантске групе; (8) на основу верске припадности и (9) лица чије здравствено стање може бити основ дискриминације“ (14-15). Влада Републике Србије је 2008. године усвојила *Националну стратегију за младе* у којој се као посебно осетљиве подгрупе младих издвајају: „млади угрожени сиромаштвом“, „млади Роми“, „млади са инвалидитетом“, „млади који живе у избеглиштву и расељењу“, „млади повратници у процесу реадмисије“, „осетљиве групе младих с обзиром на пол“, „млади самохрани родитељи“, „млади са нерешеним стамбеним питањем“, „млади без родитељског старања“ и „млади улице“. Проблеми ових посебно осетљивих подгрупа младих су обухваћени различитим акционим плановима препорукама (видети детаљније на странама 13–19). Овом стратегијом су обухваћене три старосне групе младих: 1) од 15 до 19 година; 2) од 20 до 24 године; 3) од 25 до 30 година. Две године касније усвојена је и *Стратегија каријерног вођења и саветовања у Републици Србији*. Наредни стратешки корак који је посебно важан за побољшање положаја младих у Републици Србији учињен је усвајањем *Националне стратегија запошљавања за период 2011–2020*, која утврђује неколико посебно осетљивих друштвених група на тржишту рада Републике Србије: избеглице и интерно расељена лица, рурално становништво (које не поседује земљу и оно које припада југоисточној Србији), особе са инвалидитетом, Роми, необразоване особе, жене, млади (узраста од 15 до 24) и старија лица (узраста од 50 до 64), као и дугорочно незапослени, самохрани родитељи, корисници новчане социјалне помоћи, деца без родитељског старања, жртве трговине људима итд. Последњи нормативни корак којим су усвојене различите препоруке за побољшање положаја младих у Републици Србији начињен је у фебруару 2015. године и представља *Националну стратегију за младе за период од 2015. до 2025. године*.

циљ да опишу обележја положаја младих, као и њихову проактивну улогу у савременом друштву. Студија у којој су изложени резултати истраживања социјалних биографија у Србији, између осталог, показује да су финансијски статус и независност младих обликовани образовањем, запослењем и занимањем као кључним ресурсима, а да су они, у том погледу, у потпуности зависни од својих родитеља (Stanojević и Tomanović i dr. 2012: 78). Када је реч о простору Косова и Метохије, налази многих (иностраних) истраживања упућују на потребу укључивања родне перспективе у истраживачке пројекте квалитета живота тзв. „крхких” држава, које се одликују сукобима између етничких група, односно по непомирљивим политичким идеологијама. Тако је у истраживању које је 2008. године спроведено од стране Светског института за истраживање развојне економије утврђено да комбинација родног и етничког обележја има важан утицај на животни стандард домаћинства на Косову и Метохији. Према тим подацима, статистички значајне разлике постоје на плану поређења две етничке групе – српске и албанске, као и унутар сваке од њих на плану поређења полног обележја „главе” домаћинства: мушкараца или жене. Утврђено је да су домаћинства на челу са женом српске националности знатно нижег животног стандарда од оних којима руководи мушкарац исте националности, док је са друге стране, у испитивању албанске популације овај налаз обрнут – домаћинства на челу са женом су знатно вишег животног стандарда од оних којим управља мушкарац (Bhaumik, Gang, Yun 2008: 9). У овом извештају, истраживачи нису указали на значај актуелног друштвено политичког контекста Косова и Метохије који, за разлику од албанског становништва, и даље нема подједнако позитиван ефекат на друштвени живот Срба¹⁸.

Проблематика младих на Косову и Метохији све више улази у дискусионе кругове домаћих и иностраних друштвених теоретичара, а нарочито крајем двадесетог века, када су и започете директне и индиректне присилне миграције српског и другог неалбанског становништва са Косова и Метохије. Након овог масовног иселјавања очувана су мања насеља у којима данас живи српско и/или друго неалбанско становништво. Тако су постепено нестајала многа мешовита насеља, док су готово све веће урбане зоне у потпуности „очишћене“ од српског становништва. Поред Приштине која је раније била

¹⁸ Стога је важно поменути да жене на Косову и Метохији наилазе на одређене препреке на путу свог економског јачања иако су такве препреке „сличне оним са којим се susreću друге жене на Balkanu“, али „sa dodatkom siromaštva, posleratne situacije i još uvek teške političke situacije. Kosovo ostaje najosetljiviji deo Balkana, a žene na Kosovu su najizloženije. Ekstremno tešku situaciju imaju žene etničkih manjina, Srпкиње i Romкиње. Srпкиње uglavnom funkcioniraju u enklavama, bez slobode kretanja, a u velikoj većini slučajeva nisu u mogućnosti da obavljaju svoje redovite poslove. One se, pored siromaštva, uglavnom suočavaju i sa stalnim strahom i izolacijom. Njihov život je baziran na svakodnevним životnim strategijama za opstanak” (Blagojević 2004: 82).

главни економски, културни и универзитетски центар за Србе који су живели на Косову и Метохији, етнички су очишћени и многи други већи градови (Пећ, Призрен, Ђаковица, Урошевац). Млади који данас живе у „енклавама“ на Косову и Метохији представљају поуздану слику садашњости и будућности српског народа на овом простору. Због тога се овај простор препознаје и као плодно тле за проверу одређених теоријско-методолошких претпоставки, али и за развој нових истраживачких стратегија и концептуалних решења.

Можемо се сложити са становиштем појединих аутора да „социологија, заједно са другим облицима теоријског знања има одређени утицај на дефинисање појмова који се користе у јавном и свакодневном животу и да на тај начин помаже конструисању представа о друштвеној стварности, а тиме одржању или промени друштвених односа“ (Vuletić, Stanojević, 2013: 48). Предмет овог рада је квантитативна анализа (пресек) социолошких истраживања младих у српским енклавама на Косову и Метохији, са циљем описивања теоријско-методолошких специфичности истраживања овог проблема. Извори података су наши најстарији и најугледнији домаћи социолошки часописи (*Социолошки преглед* и *Социологија*), један часопис за друштвене науке (*Теме*), као и радови објављени у *Зборнику радова Филозофског факултета у Косовској Митровици*. У анализу су укључени сви бројеви наведених часописа за период од 2000. до 2014. године. У раду ћемо најпре указати на етничку структуру становништва Косова и Метохије и одређене етиолошке елементе изоловане друштвене заједнице у којој данас живи одређени број становника српске националности. На основу тога ћемо приступити квантитативном пресеку досадашњих социолошких истраживања и тумачењу његовог теоријско-методолошког значаја.

Српски народ и енклаве на Косову и Метохији

Трагови статистичких података о социодемографској структури Косова и Метохије датирају из 1921. године, када је први пут спроведен попис становништва у тадашњој Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. Ови резултати показују да је на подручју (данашњег) Косова и Метохије од укупно 439.010 пописаних живело око сто хиљада Срба и више од две стотине хиљада Албанаца. Тако су они којима је матерњи језик био „арнаутски“ чинили нешто више од 60% укупног становништва пописаног на Косову и Метохији у то време, док је Срба било око 26%. Погледом на целокупну српску територију „арнаутска“ етничка скупина је 1921. године имала удео од око 6,5% у укупном становништву (данашње) Србије.¹⁹ Овај попис је урађен само по је-

¹⁹ Видети детаљније у *Присутно становништво по вероисповести и матерњем језику, попис 1921.*

зичкој и верској припадности. На основу праћења каснијег кретања структуре становништва могу се уочити значајни показатељи континуиране експанзије Албанаца и смањења броја Срба на просторима на којима заједно живе, а нарочито кроз призму анализе суживота ових двеју нација на подручју Косова и Метохије (Bogosavljević 1994: 17–28). Током наредних деценија уочава се пораст броја становника на Косову и Метохији, тако да је он износио укупно: 552.064 у 1931. години; 727.820 у 1948. години; 815.908 у 1953. години; 963.988 у 1961. години; 1.243.693 у 1971. години; 1.584.440 у 1981. години; 1.956.196 у 1991. години.²⁰ И поред таквих позитивних показатеља кретања становништва на Косову и Метохији, број Срба се константно смањивао док је удео Албанаца у укупном становништву на овом простору остваривао значајан прираст. Број становника српске народности на Косову и Метохији са учешћем од 23,3% забележен током пописа 1948. године опао је на удео од свега 9,9% у 1991. години (према Bogosavljević 1994: 17). Последњи југословенски попис становништва урађен је 2001. године, али ова, као и наредна званична статистичка евиденција Републике Србије – из 2011. године, остаје без података за подручје Косова и Метохије. Сви пописи који су спроведени након 1991. године имали су озбиљне недостатке, како методолошке природе, тако и оне у вези са бојкотом од стране Албанаца. Након рата на Косову и Метохији рађене су претежно апроксимативне анализе организоване од стране различитих међународних организација, да би затим, 2011. године први пут био спроведен попис становништва од стране тзв. косовских институција.

Имајући у виду размере ратних догађаја и дуготрајних политичких превирања која су захватила овај простор, различити подаци указују на промене етничке структуре становништва Косова и Метохије. Тако је број Срба знатно смањен и он, према последњим (званичним) подацима износи око 7%, док 5% чине друге етничке заједнице (Бошњаци, Горанци, Роми, Турци, Ашкалије, Египћани) и Албанци са уделом од 88%.²¹ Тако на Косову и Метохији данас има преко 115.000 Срба или око 7% од укупног броја становника настањеног на овој територији. Приближно једна трећина њих живи у општинама са српском већином, а то је север Косова и Метохије:²² Звечан (95%), Лепосавић (95%), Зубин Поток (89,4%) и северни део Косовске Митровице (90%). Други део Косова и Метохије се састоји од тзв. дела „јужно од Ибра”,

²⁰ Подаци су наведени према резултатима пописа од 1921., 1931., 1948., 1953., 1961., 1971., 1981. и 1991. године, објављеним у публикацијама Завода за статистику Републике Србије.

²¹ Подаци објављени према *CIA The World Factbook – Kosovo*: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kv.html#People>

²² Процент изражавају удео припадника српске заједнице у укупној популацији коју чини наведена општина. Подаци су наведени према званичним подацима тзв. Канцеларије за питања заједница Косова: <http://www.kryeministri-ks.net/zck/?page=3,65>.

у коме махом живе Албанци као тренутна већинска заједница и, у скоро равномерној територијалној дистрибуцији, осталих седам: српска, турска, горанска, бошњачка, ромска, ашкалијска и египћанска заједница. Срби „јужно од Ибра” чине већинско становништво у две општине: Штрпцу (75%) и Новом Брду²³ (40%). Општине у којима Срби чине између 5% и 20% од укупног становништва су: Косовска Каменица (14%), Гњилане (12,08%), Липљан (12,07%), Обилић (10,09%), Косовска Витина (7,68%), Косово Поље (7,02%), Приштина (5,9%) и Вучитрн (5,45%).

Табела 1. Места на Косову и Метохији у којима Срби чине између 5% и 20% од укупног становништва једне општине

Општина	Српска села/ Енклаве у тој општини	Процент Срба у укупном становништву те општине
Митровица	/	93%
Косовска Каменица	Ранилуг, Кормињане, Ајновце	14%
Гњилане	Кусце, Шилово, Доња Будрига, Партеш	12,08%
Липљан	Горња Гуштерица, Гуштерица, Лепина, Радево, Скуланево, Суви До, Ново насеље Граце, Добротин, Рабовце	12,07%
Обилић	Племетина, Милошево, Бабин Мост, Црквена Водица и Јањина Вода	10,09%
Косовска Витина	Грнчаре, Клокот, Врбовац	7,68%
Косово Поље	Угљаре, Кузмин, Батусе, Бресје	7,02%
Приштина	Грачаница (Лапље Село, Преоце)	5,9%
Вучитрн	Прилужје, Гојбуља, Граце	5,45%

²³ Ново Брдо је подручје већински настањено Србима, док преосталих 60% становништва чине припадници преосталих седам етничких заједница.

Табела 2. Места на Косову и Метохији у којима Срби чине између 0,01 и 5% од укупног становништва једне општине

Општина	Мешовита и српска села у тој општини	Процент Срба у укупном становништву те општине
Ораховац	Велика Хоча	2,5%
Клина	Врдање, Дрсник, Клинавац, Бица, Грабац, Берково	1,51%
Исток	Добруша, Кош, Бањица, Црколез, Љубожда, Бегов Лукавац, Томанце, Ђураковац, Србобран, Ковраге, Суви Лукавац, Вериц, Дубрава, Црнце, Жац, Дрење, Кош, Стародворане, Кошане, Осојане, Црколеж, Драгољевац, Мужевине	1,11%
Пећ	Бело Поље, Сига, Брестовик, Гораждевац	1%
Србица	Бања, Суво Грло	0,47%
Призрен	Жупа, поједина сеоска подручја око Призрена	0,25%
Подујево	Дуж административне границе са Србијом	0,02%
Дечани	Православно свештенство манастира Дечани	0,01%
Урошевац	Бабљак, Српски Бабуш, Мухаџер Талиновац	0,01%

Сва насеља на Косову и Метохији у којима данас живи српско становништво се могу разврстати у пет зона које су од 1999. године под заштитом КФОР-а. То су: 1) *северна зона*, коју чини северни део реке Ибар и Косовске Митровице (укључујући општине Звечан, Зубин Поток и Лепосавић) где су расељени многи становници из Вучитрна и околине; 2) *централна зона* која обухвата подручје села Грачанице и варош Липљан са тринаест српских села, где је одређени број српских грађана из Приштине и околине побегао и нашао уточиште; 3) зона од Косовске Каменице до Гњилана и Новог Брда, где је српска већина која је прогнана са подручја Гњилана наша привремена смештај; 4) Општина Штрпце (Сиринићка жупа) и Брезовица, где је један број призренских Срба и људи из околних места (Средска или Средачка жупа) побегао од насиља и албанског екстремизма; 5) зона која покрива Косов-

ску Витину, Ранилуг, Партеш и Врбовац у источном делу Косова и Метохије, као подручје које је остало веома осетљиво на етнички мотивисане нападе (према Bataković 2010: 250). Осим *северне зоне*, остале четири представљају територију „енклава“.

Енклава као физички израз друштвене удаљености

За разумевање динамике једне друштвено изоловане заједнице намећу се различити концепти и тезе, па тако и они теоријски оквири којима се тумачи *гето* као институција која представља „продужени случај друштвене изолације“ (Луис Вирт). Појмови *гето* и *енклава* нису синоними.

Термин *гето* је италијанског порекла и везује се за касни средњи век. Према одређеним научним студијама о пореклу гета, он се појавио постепено – историја јеврејског народа прешла је пут од периода *дијаспоре*, након чега као странци бивају принуђени да купују право (поступак *Judaeos tenere* или *Judaeos habere*) да живе у заједници у којој нису до тада живели, да би им касније био омогућен живот у *гету* – што се тумачило као одређена друштвена привилегија коју је могао да „ужива“ овај народ. Тако прве физичке форме *гета* настају као резултат „добровољне“ и формално одобрене социјалне изолације Јевреја од осталог становништва на чијој су територији били настањени (видети Virt 2012: 161–182). Према мишљењу Луиса Вирта, иако је таква изолација на неки начин била добровољна, гето се не може схватити само као „физичка чињеница“ већ и као „стање ума“, због чега је такво добровољно одвајање Јевреја могуће тумачити по аналогији са неким савременијим формама друштвене изолације „црнаца“ и имиграната у модерним градовима, као и кроз поређење са развојем боемских четврти у данашњим урбаним заједницама (Virt 2012: 176). Извесно је да гето представља резултат колективног напора да се одређена културна заједница прилагоди припадницима оне друге заједнице међу које се доселила. „Гето, стога, можемо доживети и као неку врсту смештаја различитих популацијских група, где се једна група ефикасно подредила другој групи. Гето представља историјску форму која се бави мањином у оквиру једне шире популације која има другачији став. У исто време, он представља и облик толеранције у оквиру које се међу групама које су у сукобу око фундаменталних питања успоставља *modus vivendi*. Коначно, посматрано кроз призму управљања, гето је представљао инструмент надзора“ (Virt, 2012: 164).

Данас је употреба термина *енклава* такође врло распрострањена и описује територијални, политички, културни, економски и/или социјални аспект једне изоловане социјалне заједнице. Сматра се да се овај термин први пут појавио у XVI веку, када је употребљен у Мадридском споразуму из 1526. године, на основу којег је Франсоа I предао Бургундију Карлу V. У англосаксо-

нско говорно подручје ова реч улази доста касно (1868. године) преко службеног језика француске дипломатије, са значењем „затворено, закључано“ које је изведено од латинског израза *inclavatus*. За разлику од поменутог, термин „ексклава“ јавља се три деценије касније у значењу које кореспондира са латинским изразом *exclavo* (Vinokurov 2007: 9). Према *Речнику српскога језика, енклава* (грч. *en* – у, унутра, лат. *clavis* – кључ) се дефинише као а) мањи део државне територије одвојен од матичне земље подручјем неке друге државе; б) етничка, језичка или друга скупина одвојена од своје матице (2011: 339).

Иако се може рећи да је теза о „етничкој енклави“ произашла из наслеђа интелектуалне историје имиграната и њиховог рада у земљи у којој су се настанили, такав правац развоја идеја је и даље у фокусу критике. Најранији теоријски ставови о енклави су обликовани студијом коју су осамдесетих година прошлога века објавили Френклин Вилсон и Алехандро Портес, у којој је предмет анализе била кубанска „имигрантска енклава“ у Мајамију. Извештавајући о почетним фазама свог лонгитудиналног истраживања придоданих кубанских избеглица и њихових искустава са тржишта рада у Мајамију од 1973. до 1976. године, Вилсон и Портес су дошли до закључка да значајан део њих поглавито одлази да ради за своје сународнике (према Waldinger 1993: 444–452). Ови аутори су такве заједнице називали економским етничким енклавама. Потоња теоријска становишта о енклави у извесној мери настају као одговор на пионирски рад Вилсона и Портеса. Таква теоријска реакција долази отуд што у Портесовом приступу остаје проблематичан критеријум просторне концентрације, на основу којег он дефинише „имигрантску енклаву“. Критеријум просторне концентрације у таквим (економски заснованим) етничким енклавама може бити само променљива варијабла. Наместо таквог критеријума, Валдингер сматра да је за одређење „економских“ етничких енклава пресуднији критеријум блискости (Waldinger 1993: 450). Руски теоретичар енклава и ексклава Евгениј Винокуров сматра да је суверенитет над одређеном територијом одлучујући критеријум, због чега се не може говорити о енклавама на Косову и Метохији (Vinokurov 2007: 11). Овај аутор дефинише енклаву као „део територије једне државе која се налази у оквиру друге државе“, при чему се „права енклава“ уочава као део одређене државе који је потпуно ограђен у другој држави (Vinokurov 2007: 10). Овакво одређење је усвојено и кроз многе међународне стандарде и правну регулативу. Поред тога, важно је истаћи да међу домаћим лингвистима постоје извесна неслагања о (не)оправданој употреби термина „енклава“. ²⁴ Анализа таквих промена не спада искључиво у домен семантичке дебате, већ она наговештава да је реч једној врсти културног редефинисања који је настао као ре-

²⁴ Видети, на пример, чланак под називом „Заједнице или енклаве“ ауторке Раде Стијовић (Институт за српски језик САНУ), који је доступан на web сајту *Језикофил*: <http://jezikofil.rs/zajednice-ili-enklave/>.

зултат дуготрајне социјалне, културне и политичке борбе.²⁵ Имајући у виду демографску ситуацију на Косову и Метохији, насталу услед етничког чишћења и континуираног исељавања Срба са овог простора од 1999. године до данас, међународне организације уводе један неутралнији термин, а то је термин „заједница.“²⁶ Стога је потпуно разумљиво да се коришћење термина *енклава* за српску заједницу на Косову и Метохији чини проблематичним, пошто имплицира да је Аутономна покрајина Косово и Метохија држава, а она то није. У примени овог термина је важно нагласити *етничност енклаве*, јер је реч о односу два етницитета, а не две државе.

У контексту јужне српске покрајине можемо закључити да је овај термин у широкој употреби чиме се одређује српска „*de facto* енклава“ (в. Vinokurov *ibid*) која се оформила након ратних дешавања и као таква постоји готово деценију и по. У том погледу, *енклаве* овог подручја представљају привремену социјалну слику живота Срба којих највише има у централном и источном делу Косова и Метохије.

Простор Косова и Метохије се често тумачи као простор обликован конфликтним етничким односима.²⁷ Истраживања која су последњих деценија вршена са циљем мерења етничке дистанце на простору Републике Србије углавном указују на дугорочну социјалну удаљеност српске и албанске заједнице. Важна улога у одржању етничких сукоба припада национализму, који се, према становишту Јиргена Хабермаса, препознаје као „облик колективне свести који претпоставља рефлексивно присвајање културних традиција које се пречишћавају помоћу историографије, а може се ширити једино средствима масовних комуникација. Оба та елемента дају национализму артифицијелна обележја нечега што је до одређене мере конструкт, а то га чини подложним манипулативним злоупотребама од стране елита...“ (Habermas 2002: 36). Када је реч о савременом друштвеном простору Косова и Метохије, поставља се питање да ли је национални идентитет изведен из „заједничких етничких и културних својстава“ или из „*praxisa* грађана који активно врше

²⁵ Социолошки значај сличних анализа сажето је описао Брајан Феј: „Начин на који се извесни кључни термини и категорије схватају у друштву кључан је за начин на који то друштво функционише – посебно за то како се особени обрасци понашања и одношења процењују и како се друштвене користи и оптерећења расподељују... Процес културног дефинисања и редефинисања је процес социјалне, културне и политичке борбе за доминацију у којој се врши надметање различитих елемената једне културе у вези са терминима личног и друштвеног идентитета“ (Fej 2002: 76).

²⁶ Видети публикацију под називом *Profili zajednica na Kosovu* (2010).

²⁷ Тако се старом историјском питању поделе Албаније (с оправданим друштвеним разлогом) противставља друго, савременије – јер „више није, као у Андрићево 'министарско и посланичко берлинско време', актуелно питање о *подели Албаније* и српским *компензацијама*, али је врло актуелно питање *недовршености* српске државе и идеје о 'подели Косова', као и српске компензације за 'губитак Косова'...“ (Шутовић, 2013: 90–91).

своја грађанска права“ (*ibid*). Национализам који је карактеристичан за простор Косова и Метохије често се тумачи као модерни феномен културне интеграције.

Имајући у виду досадашње историјске моделе односа етничитета на простору Косова и Метохије, може се рећи да енклава, као и гето представља „физички израз друштвене удаљености која је узрокована конфликтним односом“ (Virt 2012: 167).

Ка социолошкој слици младих у српским енклавама на Косову и Метохији

Многи млади српске националности живе у енклавама на Косову и Метохији. Досадашња истраживања која су спроведена на овом простору пружају скромну, али драгоцену базу података из етноантрополошких и лингвистичких области. Социолошка истраживања младих који живе у једној изолованој друштвеној заједници могу да представљају извор вредних података о различитим друштвеним односима. Прегледом одговарајућих бројева²⁸ домаћих часописа – *Социолошки преглед*, *Социологија*, *Теме* и *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини* – настојали смо да скицирамо социолошку слику младих у српским енклавама на Косову и Метохији²⁹. Пребројани су сви радови који су у свом наслову или сажетку имали одредницу „Косово и Метохија“/„Космет“/„Косово“, а на основу тога и одреднице „омладина“/„млади“ и „енклава“/„централни део покрајине“/„поморавље“. На основу овог увида моћи ћемо да укажемо и на теоријско-методолошке специфичности социолошког истраживања младих који живе на овом простору.

Истраживањем тематске усмерености социолошке мисли која је била карактеристична за последње две деценије двадесетог и прву деценију двадесетпрвог века, утврђено је да су на њу пресудан утицај имала два фактора – један друштвени и други научни. Први фактор је „промена историјских околности“ у оквиру кога је најдиректнији утицај имао рат, а други је „теоријско-идеолошки заокрет од марксизма ка другим теоријским и идеолошким оријентацијама“ (Vuletić, Stanojević 2013: 58). Када је реч о нашим најстаријим и најугледнијим социолошким часописима, могу се запазити знатне правилности које се у посматраном периоду уочавају кроз учесталост области из којих

²⁸ Прегледани су сви изворни/оригинални научни и прегледни радови, претходна саопштења, критички осврти/прикази или резултати истраживања, објављени у бројевима поменутих часописа за период од 2000. до 2014. године.

²⁹ У овом раду нисмо имали за циљ тумачење резултата у упоредном оквиру. Због сложености приступа проблему младих из српских енклава на Косову и Метохији, избор часописа није извршен на основу јединственог критеријума који би омогућио упоредивост резултата анализе.

су радови објављивани. Тако је од радова који су били објављени у периоду 1981–1990. године највише било оних из области политике (*Социолошки преглед* 15.8%), као и из области структуре (*Социологија* 20.1%), а то је праћено извесним порастом укупног броја радова објављених из области политике, затим теорије и структуре у деведестим годинама (1991–2000) и у првој деценији XXI века (2001–2010) (Vuletić, Stanojević 2013: 53). Ипак, као најдоминантније теме које се у различитој мери појављују могу се издвојити: криза, вредности, класа и нација, као и девијације (Vuletić, Stanojević 2013: 56).

Проблему Косова и Метохије су посвећени многи научни и стручни радови, како на простору бивше Југославије тако и у иностранству. Бројеви наших социолошких часописа који су објављени у периоду од 2000. до 2014. године су у извесној мери својим тематским садржајем усмерени ка проблему Косова и Метохије.

Од укупно 423 прегледана рада која су објављена у *Социолошком прегледу* у току посматраног периода, пронађено је пет радова са кључном одредницом Косово и Метохија, као и један рад у којем су испитивана колективна искуства и промене оквира колективне идентификације младих са простора бивше Југославије.³⁰

У часопису *Социологија* су од 467 чланака објављена два рада на тему Косова и Метохије, као и један критички приказ двеју књига.

У часопису *Теме* је од 1049 радова који су објављени у периоду 2000–2014. г. пронађено седам радова који су са кључном одредницом „Косово и Метохија“/„Космет“/ „Косово“.

Од укупно 527 радова који су у посматраном четрнаестогодишњем периоду објављени у *Зборнику радова Филозофског факултета у Приштини* може се издвојити знатан број оних који су тематски усмерени на проблеме Косова и Метохије. Међутим, овом анализом није пронађен ниједан рад са свим траженим кључним одредницама: „млади“/“омладина“ „енклава“ и „Косово и Метохија“.

Посматрано шире, можемо закључити да су социолошка истраживања која су извођена на овим просторима са циљем проучавања младих вршена углавном на студентској популацији. С обзиром на то да млади из српских енклава чине знатан удео у укупној студентској популацији која се образује у високошколским установама Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, нашем анализом су пронађена три социолошка рада која су објављена у овом зборнику. У њима се испитују одређени социјални ставови студентске популације. Један од ова три рада објављен је 2010. године под насловом „Однос према Косову и Метохији и вредновање најважнијих глобалних друштвених циљева Србије – компаративна анализа

³⁰Рад је под насловом „Колективна искуства младих у периоду политичких нестабилности и промене оквира колективне идентификације на простору бивше Југославије“ (Васовић, Глигоријевић 2008: 509–530).

ставова студената Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици и студената Универзитета у Београду“ (Шуваковић, Петровић 2010: 291–306), док су друга два рада објављена 2014. године, са темама „Испитивање појединих аспеката родне социјализације студената с обзиром на припадност родној групи“ (Реџић 2014: 193–217) и „Студенти о политици и националној идентификацији у спорту“ (Базић, Станковић, Павловић 2014: 25–46).

Имајући у виду да на простору Косова и Метохије за сада постоји један центар за мултидисциплинарна научна истраживања културе Срба, извршили смо преглед одређених социолошких радова. Реч је о пет радова са кључним речима „млади“/„омладина“ и „Косово и Метохија“³¹, који су објављени у 2007., 2012. и 2014. години у часопису *Баитина* чији је издавач Институт за српску културу – Приштина, са привременим седиштем у Лепосавићу. У овим радовима су проучаване следеће теме: религиозност адолесцената (Аритонових 2007: 425–444), етничка дистанца ученика српске националности на северу Косова и Метохије према другим етничким групама (Башчаревић 2007: 289–304) и свакодневни живот младих на северу Косова и Метохије (Аритонових, Лазаревић 2012а: 279–301; 2012б: 339–362), као и ставови српских студената према Бриселском споразуму (Миловановић 2014: 425–435). Када је конкретно реч о српским енклавама на Косову и Метохији, поменућемо да су нашем анализом пронађени следећи чланци који се односе на: а) централно Косово, тачније на свакодневни живот и проблем самоорганизовања мештана у енклави Прилужје (Аритонових 2010); б) ставове Срба централног дела покрајине према 'Бриселском споразуму' и локалним изборима (Аритонових 2013: 363–379).

Подаци о младима у српским енклавама на Косову и Метохији могу се тумачити као секундарни и социолошки фрагментарни, због чега такво стање дозвољава само хипотетичка закључивања.

Закључна разматрања

Проблематика младих у српским енклавама на Косову и Метохији се може посматрати у контексту ширих друштвених процеса са којима се сусрећу многе категорије младих у земљи, али и у свету. На основу пресека одређених научних часописа, који су објављени у периоду од 2000. до 2014. године, може се створити основа за закључак да је ова тема у већој мери друштвено него научно актуелна. Подаци о таквом стању указују на дуготрајно суже-

³¹Поступком претраге истих кључних речи у националној библиографско-каталожској бази података *COBIB.SR*, пронађено је пет радова која одговарају таквом упиту.

ну могућност и објективне техничке препреке за систематско спровођење до-маћих социолошких истраживања на овом простору. Због тога је проблем младих на овом простору обухваћен оним истраживањима која су углавном имала за циљ испитивање социјалних ставова студената на Косову и Метохији. Постојећи етно-антрополошки и лингвистички подаци о социјалном животу у енклавама на Косову и Метохији могу послужити као основа за будућа социолошка истраживања и радове сличне тематске усмерености. Развој додатних научних сазнања о овом проблему омогућиће конструисање социолошке слике младих у српским енклавама на Косову и Метохији.

Литература

- Bataković, D. (edit.) (2007) *Kosovo and Metohija: living in the Enclave*. Beograd: Serbian Academy of Sciences and Art, Institute for Balkan Studies.
- Blagojević, M. (2004) *Položaj žena u zemljama na Balkanu: komparativni pregled*. Banja Luka, Sarajevo: Gender Centar RS, Gender Centar FBiH.
- Bobić, M. (2007) *Demografija i sociologija – veza ili sinteza*. Beograd: Službeni glasnik.
- Bogosavljević, S. (1994) „Statistička slika srpsko-albanskih odnosa“ u *Sukob ili dijalog: srpsko-albanski odnosi i integracija Balkana*, Dušan Janjić i dr. (prir.). Subotica: Otvoreni univerzitet, Evropsko građanski centar za rešavanje konflikta, str. 17–28.
- Bhaumik, K.S., Gang, N. I., Yun, M-S. (2008) *Gender and Ethnicity in Post-Conflict Kosovo*. UNU-WIDER (United Nations University – World Institute for Development Economic Research), Research Paper No. 43.
- Waldinger, R. (1993) 'The Ethnic Enclave Debate Revisited', *International Journal of Urban and Regional Research* 17 (3): 444–452.
- Vinokurov, E. (2007) *A Theory of Enclaves*. MPRA Paper No 20936. Доступно на <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/20936/>
- Virt, L. (2012) „Geto“ u *Čikaška škola sociologije: 1920–1940*, Dušan Marinković (prir.). Novi Sad: Mediterran Publishing, 161–182.
- Вујанић, М. и др. (2011) *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Vuletić, V., Stanojević, D. (2013) „Sociološke teme XXI veka – uporedna analiza Srbija i Hrvatska“. *Sociologija* LV (1): 47–68.
- Kuljić, T. (2007) „Problem generacija’: nastanak, sadržaj i aktuelnost oglada Karla Mannheim. *Sociologija* XLIX (3): 223–248.
- Kuljić, T. (2009) „Sociološke generacije. Hipotetički uporedni okvir“. *Sociologija* LI (1): 55–64.
- Марјановић, М. (2014) „Социолошки појам генерације“. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* (3): 55–66.

- Марковић-Крстић, С. (2009) „Теоријски приступи и оријентације у проучавању омладине“. *Годишњак за социологију* V (5): 185–205.
- Михаиловић, С. (2004) „Одузимање будућности – Омладина Србије у водама транзиције“ у *Млади загубљени у транзицији*. Београд: Центар за проучавање алтернатива, 17–38.
- Томановић, С. (2010) „Разматрање концепта деланја у оквиру приступа социјалне биографије“. *Sociologija* LII (4): 447–452.
- Томановић, С. и др. (2012) *Млади – наша садашњост: истраживање социјалних биографија младих у Србији*. Београд: Ћигоја штампа, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета.
- Fej, B. (2002) „Да ли нас наша култура или друштво чине оним што јесмо“ у *Нација, култура и грађанство*, Слободан Дивјак (прир.). Београд: Службени лист СРЈ, 67–86.
- Habermas, J. (2002) „Грађанство и национални идентитет: нека размишљања о будућности Европе“, у *Нација, култура и грађанство*, Слободан Дивјак (прир.). Београд: Службени лист СРЈ, 35–46.
- Hoogveen, J. T., Tesliuc, E., Vakis, R. & Dercon, S. (2005) *A Guide to the Analysis of Risk, Vulnerability and Vulnerable Groups*, World Bank. Доступно на: <http://siteresources.worldbank.org/INTSRM/Publications/20316319/RVA.pdf>
- Шутовић, М. (2013) *Социолог као извидница: Иво Андрић и албанско питање*. Београд: Чигоја штампа; Косовска Митровица: Филозофски факултет.

Извори

- Влада Републике Србије (2003) *Стратегија за смањење сиромаштва у Србији*. Београд: Службени гласник. Доступно на: http://www.srbija.gov.rs/extfile/sr/211704/strategija-za-smanjenje-siromastva-u-srbiji_cug.pdf
- Влада Републике Србије (2008) *Национална стратегија за младе*. Београд. Доступно на: <http://www.mos.gov.rs/mladisuzakon/attachments/article/389/Nacionalna%20strategija%20za%20mlade-srb.pdf>
- Влада Републике Србије (2010) *Стратегија каријерног вођења и саветовања у Републици Србији*. Београд: Службени гласник. Доступно на: <http://www.mos.gov.rs/mladisuzakon/attachments/article/389/Nacionalna%20strategija%20za%20mlade-srb.pdf>
- Влада Републике Србије (2011) *Национална стратегија запошљавања за период 2011–2020*. Београд. Службени Гласник. Доступно на: <http://www.gs.gov.rs/lat/strategije-vs.html>
- Влада Републике Србије (2013) *Стратегија превенције и заштите од дискриминације*, Београд: Службени Гласник. Доступно на: <http://www.gs.gov.rs/lat/strategije-vs.html>

- Влада Републике Србије (2015) *Национална стратегија за младе за период од 2015. до 2025. године*, Београд: Службени Гласник. Доступно на: <http://www.gs.gov.rs/lat/strategije-vs.html>
- European Commission (2010) *The European Platform against Poverty and Social Exclusion: A European Framework for Social and Territorial Cohesion*, Brussels. Доступно на: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0758:FIN:EN:PDF>
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) – Mission in Kosovo (2010) *Profil i zajednica na Kosovu*. Доступно на: <http://www.osce.org/sr/kosovo/75452?download=true>
- Републички завод за статистику Републике Србије *Пописи из 1921., 1931., 1948., 1953., 1961., 1971., 1981., 1991., 2001. и 2011. године*. Доступно на: <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/>

Прилог

Библиографија социолошких радова из анализираних часописа на тему млади и/или енклаве на Косову и Метохији

- Аритонових, И. (2007) „Религиозност адолесцената“. *Баштина* [Приштина–Лепосавић] (23): 425–444.
- Аритонових, И. (2010) „Свакодневни живот и самоорганизовање мештана у српској енклави Прилужје на Косову и Метохији“. *Баштина* [Приштина–Лепосавић] (29): 187–205.
- Аритонових, И., Лазаревић, Т. (2012) „Свакодневни живот младих на северу Косова и Метохије (усмереност на слободно време и коришћење друштвених мрежа)“. *Баштина* [Приштина–Лепосавић] (32): 279–301.
- Аритонових, И., Лазаревић, Т. (2012) „Свакодневни живот младих на северу Косова и Метохије (усмереност на специфичности образовног система и безбедносне ситуације)“. *Баштина* [Приштина–Лепосавић] (33): 339–362.
- Аритонових, И. (2013) „'Бриселски споразум' и локални избори на Косову и Метохији – ставови Срба из централног дела покрајине“, *Баштина* [Приштина–Лепосавић] (35): 363–379.
- Базић, Ј. Р., Станковић, В. С., Павловић, П. Д. (2014) „Студенти о политици и националној идентификацији у спорту“. *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини* XLIV (2): 25–46.
- Башчаревић, И. (2007) „Омладина и етничке групе: однос ученика српске националности према другим етничким групама“. *Баштина* [Приштина–Лепосавић] (22): 289–304.

- Васовић, М., Глигоријевић, М. (2008) „Колективна искуства младих у периоду политичких нестабилности и промене оквира колективне идентификације на простору бивше Југославије“. *Социолошки преглед* XLII (4): 509–530.
- Миловановић, И. (2014) „'Нова' косовска реалност после потписивања Бриселског споразума – ставови српских студената“, *Баштина* [Приштина–Лепосавић] (36): 425–435.
- Реџић, С. Ф. (2014) „Испитивање појединих аспеката родне социјализације студената с обзиром на припадност родној групи“, *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини* XLIV (1): 193–217.
- Шуваковић, У. В., Петровић, Ј. С. (2010) „Однос према Косову и Метохији и вредновање најважнијих глобалних друштвених циљева Србије – компаративна анализа ставова студената Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици и студената Универзитета у Београду“. *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини* XL: 291–306.

Snežana Popić

YOUTH IN SERBIAN ENCLAVES IN KOSOVO AND METOHİJA

Abstract: This paper describes both the ethnic structure of the population of Kosovo and Metohija and certain etiological elements of the 'enclave' as 'a physical expression of social distance' where a certain number of youth of Serbian nationality lives today. A quantitative overview of previous sociological articles which were published in some domestic journals was made in order to obtain the missing theoretical and empirical data that could construct a sociological picture of youth in this area. The review includes all volumes of some scientific journals published over the period 2000-2014. Having an insight into the presence of certain topics it will be able to access the interpretation of its theoretical and methodological significance.

Keywords: youth, enclave, Kosovo and Metohija, sociological articles.

